

Varning för utvecklingsoptimism*

De optimistiska tongångarna i den aktuella ekonomiska debatten bör inte förleda oss att tro att krisen i den svenska ekonomin nu definitivt är övervunnen. I själva verket har denna kris mera djupt liggande orsaker än de rent konjunkturmässiga. De hänger bl a samman med inneboende motsättningar i vårt blandekonomiska system och grundläggande förändringar i den internationella arbetsfördelningen, hävdar Erik Dahmén.

Den kris som svensk ekonomi präglats av sedan 1976 är den svåraste sedan början av 1920-talet. De sociala följderna har emellertid varit ojämförligt mindre kännbara än i någon tidigare kris. Vi har dels delat bördorna på många, dels lånat bortemot 60 miljarder kr utomlands för att begränsa standardsänkningen för den stora majoriteten till några procent.

Krisen dominerade konjunkturerna fram till i våras. Konjunkturförbättringen sedan dess tolkas inte på samma sätt av alla och därför skiljer sig också bedömningen av framtidsperspektiven åt rätt avsevärt. Detta beror delvis på att meningarna är delade om orsakerna till krisen.

Verklighetsfrämmande framtidsbedömning

Enligt en åsikt ligger huvudförklaringen i vad som skedde mellan 1973 och 1975.

ERIK DAHMÉN är professor i nationalekonomi med ekonomisk och social historia vid Handelshögskolan i Stockholm. Han är fn sysselsatt med en studie av svensk industris utveckling under efterkrigstiden.

Efter den våldsamma internationella inflationen drevs företagens kostnader för arbetskraften i höjden mera än i våra viktigaste konkurrentländer. Detta tilläts inte få sin motsvarighet i någon nämnvärd devalvering förrän 1977. Svårigheterna förvärrades av att den internationella konjunkturen förbättrades ganska långsamt.

Med utgångspunkt från denna uppfattning ses innevarande års utveckling som ett tecken på att krisen håller på att övervinnas. Sedan det mesta av kronans övervärdering är borta och 1978 års lönehöjningar medfört endast måttliga, ytterligare belastningar av industrien, har nämligen, menar man, konkurrenskraften blivit någorlunda återställd. Strukturella problem i vissa branscher kommer visserligen att finnas kvar, men de mildras av konjunkturförbättringen så att man vinner tid för sk strukturrationaliseringar.

Sträcker man synfältet förbi nuvarande konjunkturcykel, leder den här tolkningen till slutsatsen, att det i fortsättningen bör kunna bli en god ekonomisk tillväxt och därmed återigen betydande levnadsstandardhöjning.

* Artikelns bygger på ett antal anföranden hållna under åren 1977-78

Dessvärre är denna tolkning av förloppet, och därför också framtidsbedömningen, i långa stycken verklighetsfrämmande. En sak är att *konjunkturrellt* nå upp till ökningstal i produktionen på 3 à 4%, när man kan utnyttja en befintlig produktionskapacitet bättre. En helt annan sak än att bättre utnyttja det man redan har är att få fram en *ny* konkurrenskraftig produktionskapacitet så att produktionsökningen och levnadsstandardens förbättring i fortsättningen kan ske i någorlunda samma takt som före krisen. Därför är de tyvärr vanliga glädjeytringarna över att vi nu "återuppnår 1960-talets höga tillväxttal" vilseledande.

"En helt annan sak än att bättre utnyttja det man redan har är att få fram en *ny* konkurrenskraftig produktionskapacitet..."

Utsikterna att uppnå 1960-talets tillväxttal är nämligen inte goda. Skall över huvudtaget någon chans finnas att komma därefter inom överskådlig tid fordras helt andra ekonomisk-politiska omläggningar än som hittills på allvar diskuterats. Till denna slutsats måste man komma sedan man insett två viktiga saker: För det första, att krisen i betydande utsträckning berott dels på vad som började hända utanför våra gränser kring mitten av 1960-talet, dels på vad vi själva då företog oss – eller uraktlät att göra. För det andra, att konjunkturpolitiken visserligen skötts ganska väl under senare år men att mycket litet gjorts för att förbättra förutsättningarna för den ekonomiska utvecklingen på något längre sikt.

Ett historiskt perspektiv

Beskrivningen av händelseförloppet sedan 1973 räcker således inte som förkla-

ring till vad som skett och duger dåligt som underlag för en framtidsbedömning. Historieskrivningen måste börja före början. Låt oss se var Sverige stod vid Andra världskrigets slut.

När de värsta krigsskadorna ute i Europa och på andra håll reparerats, började en snabb ekonomisk tillväxt i världsekonomin. Denna betydde en särskilt livlig efterfrågan på produkter som en helt oskadad svensk industri sedan länge byggt sin styrka på. Ända in på 60-talet kvarstod ett försprång ifråga om konkurrenskraft till förmån för svenska företag, som dessutom låg nära sina marknader. En snabb ökning av världshandeln, som var både ett resultat av och en förutsättning för denna världsekonomiska tillväxt, stimulerades ytterligare av en frigörelse från en mångfald handels- och valutarestriktioner. EFTA var en särskilt stor fördel just för Sverige. EG innebar samtidigt en betydande drivkraft i utvecklingen på den europeiska kontinenten. Denna övervägde de nackdelar som uteblivet medlemskap medförde. Slutligen var den svenska industriens energiförsörjning billigare än på de flesta håll.

Summan av allt detta blev, att vi fick en fin ekonomisk utveckling med imponerande produktivitetshöjning och snabbt stigande levnadsstandard.

Under 60-talets lopp skedde stora förändringar på det *internationella* planet. Den världsekonomiska expansionen blev långsammare. Det blev redan av detta skäl inte lika lätt att sälja svenska industriprodukter som tidigare. Det var dock någonting annat, som blev mera kännbart. De gamla industriländerna hämtade in vårt försprång, inte på grund av någon sänkning av vår teknisk-industriella nivå utan helt enkelt därför att andra hann i kapp oss genom sina egna, snabba framsteg. Dessa underlättades bla av att större hemmamarknader gav flera av dem en bättre bas för att utnyttja

tekniska stordriftsfördelar. Därmed blev det också lättare för åtskilliga av deras industrier att få igång en konkurrenskraftig export i stor skala.

Ett antal nya konkurrenter uppträdde också. Dessa kom in på en väsentligt lägre kostnadsnivå och kunde stödjas av modern teknik, som överfördes snabbare än väntat, och överraskande ofta också av modern företagarverksamhet.

Närheten till marknaderna förlorade en del av sin betydelse genom att kostnaderna för långa transporter blev mycket lägre än tidigare. Fördelarna av EFTA spelade från 60-talets slut en mindre roll. Samtidigt började nackdelarna av att vara utanför EG att göra sig mera gällande. Detta berodde bl a på att EG:s interna problem föranledde en viss favorisering av dess egna industrier. Vidare började statsmakterna både inom EG och på andra håll att som led i ambitiösa utvecklingsprogram påskynda en utbyggnad av basindustrierna. Detta innebar ofta subventioner och därmed möjlighet till en prispolitik som svenska företag fick svårt att möta.

När den våldsamma höjningen av oljepriserna inträffade, kom vårt internationellt sett gynnsamma energikostnadsläge att höra till historien. Sverige hade nämligen vid det laget blivit i hög grad beroende av oljeimport.

Uteblivna reaktioner

Förändringar i världsekonomin som pågått sedan 60-talets mitt har således successivt försämrat förutsättningarna för den svenska industrien. Två reaktioner i det svenska folkhushållet hade varit följdriktiga i denna nya situation, nämligen en nedprutning av de stora anspråk som sedan länge ställts på takten i den årliga levnadsstandardhöjningen och/eller krafttag för industriens förnyelse i syfte att kompensera försämringen i de yttre förutsättningarna. I verkligheten ökade i stället anspråken samtidigt som

industriens förnyelsekrafter försvagades.

Stat och kommun ställde mycket större anspråk på folkhushållets resurser än tidigare. Vidare ökade kraven på förbättringar av den yttre och inre miljön. Vi gav oss mera fritid och minskade även på andra sätt arbetsinsatsen. Slutligen avdelade vi en, låt vara mycket ringa men dock större, del av våra resurser till u-hjälp än tidigare.

”Förändringar i världsekonomin som pågått sedan 60-talets mitt har . . . successivt försämrat förutsättningarna för den svenska industrien.”

Samtidigt som anspråken på välfärd av nämnda slag ökade och u-landshjälpen blev mindre obetydlig ökade också kraven på hushållskassornas tillväxt avsevärt. Det blev stora lönehöjningar, som var verklighetsfrämmande med tanke dels på de nya internationella förutsättningarna dels på de ”in-teckningar” som gjorts till förmån för allt det andra goda. De drevs igenom av mycket starka, politiskt uppbackade organisationer på arbetstagsarsidan och utan större motstånd från svaga arbetsgivare som sedan länge fått sin förhandlingsposition starkt försämrad genom en omvälvande maktförskjutning till motparten.

Varför blev det då inte tillräckliga krafttag för industriens förnyelse, när det blev anspråk på ökad, i stället för dämpad takt, i levnadsstandardhöjningen? Svaret framgår dels av reaktionerna inom industrien i den nya situationen, dels av förändringar i den miljö som vissa nya eller förstärkta inslag i samhällsutvecklingen skapade.

Det blev en intensiv rationalisering. Den tog sig uttryck bl a i en förskjutning av investeringarnas tyngdpunkt från byggnader och anläggningar till maski-

ner. Vidare genomfördes ett betydande antal fusioner med köp av småföretag och nedläggningar av vissa verksamheter inom de flesta industrigrenar, bla för att utrensa en del olönsam produktion och uppnå specialisering. Stor vikt lades vid ökat utnyttjande av stordriftsfördelar.

Dessa reaktioner innebar, att tonviken inte i första hand lades vid ny produktionsinriktning och fram på 70-talet blev nyetableringen ringa. Det var med andra ord i ganska hög grad fråga om defensiva åtgärder. Under de föregående årtiondenas konjunkturedgångar hade en sådan strategi mestadels visat sig framgångsrik och detta blev ofta fallet även nu, åtminstone i den meningen att man överlevde. Exempel fanns på en nyskapande, mera offensiv aktivitet, som vad de stora företagen beträffar nästan alltid byggde på en internationalisering av verksamheten, men de var inte tillräckligt många.

Dessutom kom de försök som gjordes till omgestaltning av företagen och till nyetableringar med efterföljande utveckling att mötas av större svårigheter och längre tidsutdräkter än tidigare. Detta förklaras av förändringar bla på arbetsmarknaden och på skatteområdet. Det blev svårare för utvecklingskraftiga företag att rekrytera arbetskraft. De anställda blev mindre villiga att byta sysselsättning och bostadsort. Detta berodde bla på att de inkomstförbättringar som ett nytt arbete och byte av bostadsort kunde ge blev betydligt mindre värda än tidigare, eftersom marginalskatterna blivit så höga även i vanliga inkomstlägen. De sk trygghetslagarna kom också att bidra till att utvecklingskraftiga företag fick svårare att dra till sig folk.

Samtidigt som de utvecklingskraftiga företagen fick sin utveckling försvårad, försämrades de svagare företagens situation av vad som hände inom lönepolitiken. Den hårda satsning på speciellt

kraftiga lönehöjningar för låglönegrupper, som från 60-talet kom på modet, blev en stor påfrestning för dessa företag. De råkade ut för allvarliga ekonomiska problem och fick sämre möjligheter och mindre tid till den omgestaltning av verksamheten som för deras del kanske skulle ha kunnat leda till ny utveckling.

Bister verklighet bakom statistiken

Om man håller sig till den grova statistiska bilden av vad som under dessa förhållanden hände med industriens *ekonomiska resultat* ser det visserligen inte alltför illa ut förrän på senare år. Går man bakom de summariska siffrorna, finner man emellertid, att det var mycket värre än det såg ut.

”Exempel fanns på en nyskapande, mera offensiv aktivitet . . . men de var inte tillräckligt många.”

För det första kan noteras, att kostnaderna för att låna pengar kom upp på en mycket högre nivå på grund av att penningplaceringarna tröttnade på att förlora så mycket på inflationen som de länge gjort. Olyckligtvis sammanföll detta med att förutsättningarna för goda investeringar i industrien blev sämre. I motsats till tidigare visade sig många investeringar i s. k. realvärden slå fel också därför att inflationen till stor del ändrade karaktär och inte längre gav kapitalvinster åt praktiskt taget alla investerare. Verkningarna av denna kombination av ändrad attityd bland penningplaceringarna och ändrad situation för investerarna i s. k. realvärden slog inte igenom omedelbart och syntes inte förrän så småningom i den statistiska bilden av industriens finansiella utveckling. De uppmärksammades därför inte tillräckligt.

För det andra blev lönsamheten efter

60-talets mitt i många fall alltför låg med tanke på att företagen började få ett delvis självpåtaget delvis påtvingat krav på sig att inte avskeda folk i konjunktur nedgångar. Företagen kunde i och för sig nöja sig med lägre lönsamhet och soliditet så länge det fanns goda skäl att bara räkna med normala konjunkturväxlingar. Men när det uppstod stora risker för att man skulle behöva genomföra tids- och kapitalkrävande nyorienteringar, skulle man ha behövt mera i ladorna än tidigare.

För det tredje gjordes kring mitten av 70-talet felberäkningar av lönsamheten genom att otillräcklig hänsyn togs till att ersättning av gamla maskiner och byggnader höll på att bli väsentligt dyrare än tidigare. Priserna på en mängd råvaror, halvfabrikat och konsumtionsvaror sköt genast i höjden. Maskinpriserna och anläggningskostnaderna följde efter först senare. På så sätt kom i många företag pengar att betalas till stat och kommun, till anställda och ibland också till aktieägare, som istället borde ha fått stanna i företagen, eftersom de inte utgjorde ett reellt överskott.

Till all olycka blev de stora överskott som uppkom under 1973 och 1974 inte sällan misstolkade. De var ju inte uttryck för någon förbättring av de förutsättningar som präglade situationen sedan 60-talets mitt utan berodde istället i hög grad på att man kunde dra nytta av tillfälliga prisstegringar i samband med den internationella spekulationsvågen i råvaror och halvfabrikat. Denna misstolkning bidrog till 1975 års huvudlösa löneavtal, som i logikens namn på sin höjd borde ha resulterat i ett tillfälligt bonustillägg, och till att många företag gjorde investeringar, som senare visade sig vara felinvesteringar. Varken lönebildningen eller investeringsverksamheten var alltså tillräckligt vägled av de underliggande, väsentliga ekonomiska förutsättningarna. Bådadera påverkades i stället alltför

mycket av ett tillfälligt kassatillflöde.

Den finansiella utvecklingen i industrien sedan 60-talets mitt blev i själva verket så svag, att mycket av företagens utvecklingskraft och motståndskraft i konjunktur nedgångar underminerades.

Om man försöker bedöma vad som kommer att hända på andra sidan den nuvarande konjunkturcykeln, är det likasom i den historiska analysen, nödvändigt att börja med att vidga perspektivet till det *internationella* planet.

”Den finansiella utvecklingen i industrien sedan 60-talets mitt blev ... så svag att mycket av företagens utvecklingskraft och motståndskraft i konjunktur nedgångar underminerades.”

Det finns starka utvecklingskrafter på många håll i världen. Framför allt blir expansionen säkert snabb i vissa områden, nämligen i många ”nya” industriländer i den s. k. Tredje världen. Privatkapitalism och enskild företagareverksamhet, bl. a. multinationella företag, har här till allmän överraskning fått ganska stort spelrum, vanligen i en eller annan form av samarbete med statsmakterna. Tyngdpunkten i denna industriella utveckling kommer i allmänhet inte att ligga vid ersättning av tidigare import utan vid aggressiva exportsatsningar. I och för sig är detta något som även de ”gamla” industriländerna på sikt borde kunna få utvecklingsstimulerande impulser ifrån. Men på kort sikt kommer den ökade konkurrensen från de nya i-länderna att leda till svåra problem för många industrier i de etablerade industriländerna.

Om de möjligheter att få utvecklingsstimulans som likväl kommer att finnas skall bli väl utnyttjade krävs betydande anpassningar av många förhållanden

inom och mellan de gamla industriländerna. Det måste bli en omfattande industriell strukturomvandling och delvis ny internationell arbetsfördelning. En sådan tar under alla förhållanden lång tid. Men därtill kommer en rad svårigheter av politisk natur, ofta sammanhängande med kortsiktiga särintressens inflytanden och med andra svagheter i det ekonomiska system som dominerar i de västliga industriländerna.

Den industriella strukturomvandlingen går idag i Västvärlden trögt på ett sätt som inte hade mycket motsvarighet bara för ett tiotal år sedan. Mer eller mindre hopplösa branscher hålls vid liv samtidigt som det finns alltför få utvecklingskraftiga branscher, som lätt kan ta över arbetskraft från dem som förr eller senare måste avvecklas. Ett karakteristiskt drag är den nu utbredda protektionismen i många nya, ofta svårgenomskådliga former. De hinder den lägger för ett fritt och utvecklingsfrämjande handelsutbyte är ett utslag av bristande vilja, eller förmåga, till anpassning till nya tekniska möjligheter och nya konkurrensförutsättningar. Statsmakterna är ofta mer eller mindre invalidiserade av politiska hänsyn när de ställs inför grupper, som slår vakt om vad man uppfattar som sina egna intressen både på kort och lång sikt fastän de i verkligheten bara gäller kortsiktigt. Till det mest betänkliga i detta sammanhang hör de redan vanliga statliga subventionerna till företag, som därmed ofta dels sätts i stånd att sälja under produktionskostnaderna dels kommer i stark beroendeställning av staten och ofta förr eller senare blir halv- eller helstatliga.

Världsekonomin påverkas även i fortsättningen ogynnsamt också av vad som hänt på energiförsörjningens område. Det skapar både direkt och indirekt för överskådlig tid mindre goda förutsättningar för en snabb och väl balanserad utveckling.

Vi har också i framtiden att räkna med instabila internationella, valutaförhållanden. Deras ostadighet beror inte väsentligen på några "tekniska" svårigheter och de kan därför inte bringas ur världen någon längre tid genom överenskommelser om valutasamarbete av det illusionistiska slag som just nu på nytt diskuteras trots alla erfarenheter av tidigare misslyckanden. De har i stället sin grund i inre problem av ekonomisk och politisk natur, som numera karakteriserar nästan alla industriländer. Eftersom detta gång på gång leder till skiljaktig utveckling bli av konkurrenskraften och dessutom politiska störningar lätt kan uppträda än i det ena än i det andra landet, blir möjligheterna att upprätthålla stabila växelkurser under någon längre tid mycket små. Så har det varit och så lär det förbli så länge vi har nationella statsmakter och olikartade ekonomiska och politiska förutsättningar i de olika länderna. Stora förskjutningar i valutakurserna från ena dagen eller ena veckan till den andra av det slag som vi sett så mycket på senare tid kan i och för sig motverkas genom vidgat samarbete men mycket längre än så kommer man inte.

Den bräckliga blandekonomin

Svårigheterna med anpassningen till nya förutsättningar med de återverkningar på de internationella relationerna jag pekat på beror enligt min uppfattning på djupt rotade svagheter i de nuvarande sk blandekonomierna där statsmakterna är starka och ambitiösa på det ekonomiska området samtidigt som privatkapitalism och marknadshushållning, liksom också starka intresseorganisationer, tillåts ha betydande spelrum. Det är dessa spänningar mera än i trivial mening oskicklig ekonomisk politik, som ligger i botten på mycket av det som gör de världsekonomiska utvecklingsperspektiven mindre gynnsamma än vad de med hänsyn till

den tekniska utvecklingens möjligheter skulle kunna vara.'

Som jag ser det är det sätt på vilket inflationen är inbyggd i de blandekonomiska systemen det stora problemet. Kärnan i problematiken är, att ambitiösa, ofta i stor enighet fattade beslut på det politiska planet rörande resursanvändning och inkomstfördelning möter "obstruktion" och motverkas av starka intresseorganisationer, enskilda personer och företag. Så länge inte statliga tvångsåtgärder och detaljregleringar mycket mera än hittills ingriper direkt bla i löneavtalen och inte i stor skala sätter marknadskrafterna ur spel, lyckas alltför många delvis kompensera sig för de höga skatter som följer av de centrala, politiska besluten. Det sker bla genom att de driver upp sina penninginkomster och/eller ägnar sig åt allsköns former av skatteflykt - med väsentliga bidrag till inflationen och mycken annan grus i det samhällsekonomiska maskineriet som följd. Liknande "obstruktion" möter de ideologiskt bestämda linjer i lönepolitiken som syftar till särskilt stora höjningar för de lågavlönade på de bättre betaladas bekostnad. De gillas principiellt men inte i praktiken när man kommer ned på verkstadsgolven. Även detta bidrar via extra lönepåslag och löneglidning eller strejker till inflation och ineffektivitet.

"Svårigheterna med anpassningen till nya förutsättningar . . . beror . . . på djupt rötade svagheter i de nuvarande sk blandekonomierna . . ."

När statsmakterna försökt hejda denna inflation bla med penningpolitiska medel, har det visat sig att produktion och sysselsättning minskar långt tidigare än inflationen hejdas. Därför insätts steg för steg många olika ingrepp, tex prisstopp och prisregleringar, som strider mot

marknadshushållningens grundprinciper. Samtidigt utbyggs skattekontrollen och andra offentliga kontrollorgan, som i praktiken inskränker de hederligas rörelsefrihet mer än de ohederligas. Vidare sker kapitalbildningen mer och mer genom kollektiva beslut i stället för genom individuella.

Dessa faktorer, som haft föga att göra med vilka partier som haft den politiska makten, har bidragit till att enskild företagaverksamhet och marknadshushållning i dag ganska allmänt, både bland kritikerna och anhängarna, anses ha en oviss framtid. Det är förklarligt, att det i dag råder mera osäkerhet i industri- och finanskretsar ute i den västliga världen än som är normalt för nuvarande konjunkturläge och detta verkar dämpande på utvecklingen, eftersom denna är i så hög grad beroende av enskild företagaverksamhet och marknadshushållning.

Dessa perspektiv, som är utpräglade i vissa länder och mindre tydliga i andra, innebär inte, att en världsekonomisk stagnation är sannolik men väl att knappast något enskilt land i den västliga kretsen kommer att befinna sig i en situation lik den man befann sig i under varje konjunkturuppgång under efterkrigstidens första årtionden och som då skapade förutsättningar för en snabb tillväxt. Den försvagade ställningen gäller i hög grad Sverige, eftersom våra förutsättningar, sådana de skapas av den internationella utvecklingen, försämrats så pass mycket i förhållande till vår tidigare speciellt gynnsamma situation. Samtidigt har den svenska blandekonomin snarast mer än vad som är fallet i de flesta andra länder avslöjat en bristfällig funktionsduglighet på väsentliga områden. Inte minst har de anpassningsproblem vi haft och har erfarenhet av sedan 60-talet visat sig särskilt svåra att lösa.

Svenska anpassningsproblem

Vi kan se på några industrigenrens svårigheter som konkreta exempel på de anpassningsproblem som kan sägas ha dels en avvecklingssida dels en nyorienteringssida.

Fortsatta svårigheter med konkurrenskraften av ungefär samma art som tidigare är att räkna med för de industrier som redan upplevt sådana. Det är i vart fall högst osannolikt, att malmen, handelsstålet och varven kommer tillbaka till någonting som liknar förhållandena före senaste årtiondets kriser, men någon genomgripande anpassning till den nya situationen har ännu inte skett. Textil- och beklädnadsindustrien har däremot genom sin kraftiga krympning kommit över det värsta men undgår inte fortsatta problem. Detsamma gäller en del andra stora och små branscher, tex specialstålet, gjuterierna och delar av de mekaniska verkstäderna, glasbruken, gummivaruindustrien m fl.

Detta var de "gamla" problembarnen. Frågan är sedan om några nya finns runt hörnet, eller rättare sagt, om vi skall vänta oss, att i nästa konjunkturnedgång andra industrier möter en marknadsbild liknande den som så många redan mött. Branscher och företag med en eller annan typ av standardproduktion kommer att löpa särskilda risker, eftersom många ofta oslagbara konkurrenter i flera "nya" industriländer här kan väntas uppträda. Särskilt som våra lönekostnader fortfarande är bland de allra högsta i världen, måste vi försöka hävda oss med i motsvarande grad enastående hög produktivitet och skicklig marknadsföring. Det blir säkert inte lätt och det måste i många fall betyda, att nya branscher får ersätta äldre, inte längre konkurrenskraftiga sådana. Detta har tidigare lyckats ofta nog i liknande situationer men på senaste årtiondet har detta varit fallet mera sällan. Frågan är hur mycket av de

tidigare framgångarna som berott på att vi varit utpräglad duktiga respektive att så många konkurrenter haft så mycket att hämta in av vårt försprång att det tagit tid för dem att göra det.

"Vi kan inte få en ny industriell utvecklingskraft när så många företag ... har så dålig lönsamhet ..."

Vad kommer att hända ifråga om *krympning och avveckling* inom de delar av industrien där mycket av det på vilket den ekonomiska tillväxten länge byggt nu försvagats? Sådana anpassningar har ju blivit särskilt svåra att få accepterade på allra senaste tid, trots att de ofta ganska snart skulle kunna visa sig vara till fördel inte minst för de anställda. Ingenting tyder heller på att en ändring är på gång.

Det är likväl något annat som är intressantare och i längden mera betydefullt än krympnings- och avvecklingsproblematiken. För att fånga in det bör analysen vidgas till att gälla vad som kan komma att inträffa för de industrier som *inte* ställs inför tvånget att krympa eller avveckla och bland vilka förutsättningarna kanske kunde vara goda för en framtida utveckling.

Det är lämpligt att börja med ett litet enkelt räknestycke. En ekonomisk tillväxt i det svenska folkhushållet i en takt som ligger åtminstone i närheten av den som vi under så många årtionden vant oss vid förutsätter, att åtskilliga branscher och företag måste få en synnerligen snabb utveckling så vida inte de försvagade branscherna genom ett mirakel återfår samma växtkraft som tidigare.

Förbättrad lönsamhet är nödvändig – men hur?

Det viktigaste att understryka är då, att vi inte kan hoppas på en tillräckligt snabb utveckling inom vissa industrier, om inte lönsamheten inom dessa först förbättras på *bred front*. Vi kan inte få en ny industriell utvecklingskraft när så många företag – vid sidan av dem som nu är i akut kris – har så dålig lönsamhet som nu och är så överbelastade med lånat kapital. Anledningen är inte bara att företaget, som inte är finansiellt någorlunda starka, har ringa motståndskraft utan också någonting annat. De flesta måste för att lyckas göra sin omgestaltning för ny utveckling medan de har viss finansiell styrka.

Men hur kan man då få till stånd lönsamhet på bred front? Är det bara en fråga om ekonomisk politik? Nej, åtminstone inte i den mening man vanligen inlägger i begreppet.

Den pågående konjunkturförbättringen kommer naturligtvis att ge ett bidrag men med hänsyn till nuvarande utgångsläge kan detta tänkas bli tillräckligt bara under en förutsättning, nämligen att arbetsgivare och arbetstagare inte får för sig, att det finns utrymme för att låta senaste års reallönedgång bli kompenserad genom löneförhöjningar nu eller under de närmaste åren. Enligt min uppfattning är hänvisningar till produktivtetsökningar som skäl för lönepåslag i nuvarande läge ohållbara argument, för det första av det enkla skälet att sådana produktivtetsökningar inte längre som i regel tidigare var fallet garanterar lönsamhet. Många av de värsta krisföretagen på senare år kunde ståta med mycket hög produktivitet just när det började gå riktigt illa för dem. För det andra behöver företagen produktivtetsökningarna till att eliminera förluster och förbättra lönsamheten. Risken för att det likväl blir lönehöjningar har dessvärre ökat

därför att så många kommentatorer av det aktuella ekonomiska läget inte skiljer mellan rent konjunkturrella sidor av utvecklingen och andra, viktigare sidor. Det är detta förhållande som gör, att en ekonomisk-politisk stimulans *fn* är ganska äventyrlig.

Större förhoppningar beträffande lönsamhetsutvecklingen på litet längre sikt kan under vissa villkor ställas på resultatet av en strukturrationalisering i utsatta branscher. Mycket kan säkert uppnås genom specialiseringar, nedläggningar av olönsamma fabriker och tillverkningar, koncentration till större enheter o s v. Man skall emellertid ha klart för sig inte endast att mycket som gick att genomföra ännu på 60-talet inte går att genomföra i dag, i varje fall inte utan lång tidsutdräkt, och att verkningarna sedan i allmänhet inte är att räkna med förrän efter många år.

”Statliga organ och utredningskommittéer av olika slag ... kan knappast skaffa sig några kort på hand, som ger svaret.”

Kan då en lönsamhetsförbättring åstadkommen genom en lycklig kombination av en tids konjunkturuppgång, stillastående arbetskraftskostnader och strukturrationaliseringar tänkas skapa *tillräckliga* förutsättningar för en snabb industriell utveckling fram på 1980-talet? Nej, det är knappast troligt. Någonting behövs med all sannolikhet utöver en sänkning av industriens aktuella ekonomiska situation för att åstadkomma en god stabil tillväxt och inte bara en engångslyftning.

Hur skall industrien förnyas?

För en diskussion av möjligheterna att, sedan lönsamhetsnivån höjts så mycket som är nödvändigt, få tillräcklig drag-

hjälp från utvecklingsstarka industrier, ligger det nära till hands att utgå från följande fråga: Vilka industrier skall förnyelsen bygga på? Frågan ställs ofta så i debatten men är enligt min mening, felaktigt ställd. Svaret är nämligen, att det kan ingen i dag veta, eftersom vi inte har ett strängt centraldirigerat och från utlandet nästan avspärrat ekonomiskt planhushållningssystem. Statliga organ eller utredningskommittéer av olika slag i statlig, kommunal, facklig eller enskild regi kan knappast skaffa sig några kort på hand, som ger svaret. Det är på andra vägar som det utvecklingskraftiga kan tänkas komma fram än via sådana organs och kommittéers tyckande om framtiden. Säkert kan diskussioner kring frågan vara intressanta och ge näring åt tankar, som kan vara till nytta, men i huvudsak då genom att ge anvisningar om hur man skall kunna *underlätta* för de utvecklingskraftiga att komma fram.

Det ligger av vad som brukar diskuteras nära till hands att tro, att det väsentliga för att skapa förutsättningar för en ekonomisk utveckling är att ge industrien större tillgång till kapital såväl lånekapital som sk riskvilligt sådant, än nu. Det anser jag emellertid inte vara fallet. Kapital som källa till finansiering av en framtida snabb industriell utveckling är inte någon avgörande bristvara i vårt land. Sparandet och kapitalbildningen har länge varit betydande i landet. En stor del av nationalinkomsten går även i dag till investeringar och med större investeringslust i industrien, skulle tillräckligt med kapital komma att strömma över dit utan att det skulle behövas några omfattande åtgärder, som tex uppbyggnad av fonder genom olika former av tvångssparande eller sparstimulans.

Det avgjort viktigaste är som jag ser det i stället två andra delvis sammanhängande saker. Den första gäller undervisnings- och utbildningsväsendet på oli-

ka nivåer samt universitets- och högskoleforskningen, som är i höggradigt behov av sanering och upprustning på ett flertal väsentliga områden. Det är nu mycket ont om tid, eftersom en återuppbyggnad alltid är mera tidskrävande än en rase-ring och det dessutom tar avsevärd tid innan en sanering och upprustning får sina gynnsamma verkningar på den industriella utvecklingen och därmed på samhällsekonomin och levnadsstandarden.

Den andra gäller förutsättningar för de *enskilda människornas insatser*. Det finns mängder av frågor på detta område som borde ställas oftare än vad som nu sker och tas mera på allvar. De viktigaste är sådana som gäller dels *förmågan* dels *viljan* till insatser. Är det dåligt i dessa hänseenden så hjälper ingen konjunkturuppgång annat än tillfälligt, inga strukturrationaliseringar, inga aldrig så fina organisatoriska eller andra arrangemang, aldrig så omfattande statliga åtgärder i ekonomisk politik eller sk näringspolitik och ingen kapitaltillförsel.

Vilka har något att tillföra industrien inför de aktuella perspektiven? Vilka har erfarenheterna och kunskaperna? Finns det tillräckligt många, framför allt i den tillträdande generationen, som har lockelsen och förmågan att ge sina fulla bidrag till att löpande verksamhet fungerar bra och förbättras? Eller att göra extraordinära, nyskapande insatser? Kommer de uppslagsrika, initiativrika, de vad man brukar kalla kreativa begåvningarna väl fram?

Är stimulanserna till ny företagarkerksamhet genom nyetableringar och inom redan befintliga företag tillräckliga? Blir de risker tagna som är förenade med satsningar av all personlig tid och kraft och av egna ekonomiska resurser i olika verksamheter? Hur upplevs nödvändigheten i många fall av att ta individuellt ansvar, alltså inte endast ett diffust, kollektivt sådant, i det ekonomiska livet? Hur upplevs tex företagsledande upp-

gifter och ägande av företag i en miljö som innebär så stora krav och risker och där enskild företagarverksamhet så ofta mera misstänkliggörs än uppskattas?

De ekonomiska incitamenten

De ekonomiska incitamenten till arbetsinsatser av skilda slag har alltid varit och kommer alltid att vara av största vikt för den ekonomiska utvecklingen. Det är anmärkningsvärt, att det skyggas så mycket inför vad praktiskt taget var och en i själva verket kan observera hos sig själv och hos andra men som man förtränger i debatten eller tror sig tala om, när man aktualiserar frågor kring marginalskattejusteringar i de inkomstlägen som är intressantast inför politiska val.

Med tanke på hur verkligheten faktiskt är beskaffad kan frågor kring inkomst- och förmögenhetsutjämningen inte längre rimligtvis förbigås, när förutsätt-

---

”Verklighetssinne på alla nivåer, bl a de högsta politiska, är en mera angelägen egenskap än på länge.”

---

ningarna för den industriella utvecklingen skall diskuteras. De borde i stället i hög grad aktualiseras inför de framtidsperspektiv som nu är så tydliga och inför de krav vi nu möter. Är det ens självklart att anse den mycket långtgående utjämningen ”rättvis”? Hur kan det komma sig att det anses naturligt och rättvist att just särskilt kvalificerade arbetskrävande insatser, som görs på hederligt sätt i näringslivet, i förvaltningen, i undervisningsväsendet, i forskningen, i kulturlivet o s v aldrig kan inbringa de inkomster

och den förmögenhet som arbetsfri verksamhet genom spel på lotteri, tips och totalisator kan göra? Vad kan det bero på att kvalificerade, ambitiöst och väl utförda arbetsinsatser, som bidrar till den allmänna standardhöjningen och välfärden, inte tillåts att ge tillnärmelsevis den ekonomiska belöning som man så länge kunnat få genom att skaffa sig ett hus, ett stycke mark, antikviteter, tavlor etc i rätt tid, d v s utan några liknande arbetsinsatser? Säkert är att sådant inte kan bidra till industriens förnyelse och utvecklingskraft.

Denna artikel har inte handlat mycket om siffror kring nationalprodukt, produktion, export, import, konsumtion, räntor, budgetunderskott, arbetslöshet, sysselsättning, hushållens disponibla inkomster nu och nästa år, d v s om sådant som varje konjunkturdiskussion och den ekonomisk-politiska diskussionen brukar röra sig kring. Det skulle den ha gjort, om vårt ekonomiska läge i dag på goda grunder hade kunnat ses som ett av alla de skiftande lägen som brukar uppstå under loppet av en vanlig konjunkturcykel. Men eftersom konjunkturproblematiken nu inte förtjänar att skjutas i förgrunden utan i stället mera grundläggande frågor bör bli föremål för analys och diskussion, har artikeln fått sin prägel härav. Insikter om sammanhangen och om utvecklingens aktuella riktning är särdeles viktiga – viktigare just nu än åsikter. Verklighetssinne på alla nivåer, bl a de högsta politiska, är en mera angelägen egenskap än på länge. Visioner som politiker så gärna ägnar sig åt särskilt under ett valår är det som vi tills vidare lättast kan undvara. Var sak har sin tid, som det står i Predikaren.